

Az iskolázottság területi egyenlőtlenségei hazánkban

Pénzes János

egyetemi docens – DE TTK Társadalomföldrajzi
és Területfejlesztési Tanszék

Kiss János Péter

egyetemi adjunktus – ELTE TTK
Regionális Tudományi Tanszék

Apáti Norbert

doktorjelölt – DE TTK Társadalomföldrajzi és
Területfejlesztési Tanszék

*„Tér és állam” – az MRTT XX. vándorgyűlése
Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest
2022. október 6-7.*

Az iskolázottság területi egyenlőtlenségeinek kérdésköre

➤ *Miért lényeges az iskolázottság kérdése?*

- Az iskolázottság szintje egyértelmű kapcsolatban van az egyes országok és térségek gazdasági növekedésének, versenyképességének, termelékenységének regionális különbségeivel is, bár az ok-okozati összefüggések részben vitatottak (Krueger–Lindahl 2001, Sahlberg 2006);
- Az iskolázottság nagymértékű egyenlőtlensége fékezi a gazdasági növekedést (Castello–Doménech 2002);
- Az iskolázottság szintjének Magyarországon is meghatározó a szerepe a regionális fejlettség alakításában (Nemes Nagy–Németh 2005);
- A műveltségi szint nemcsak az egyes területegységek, hanem az egyének szempontjából is kiemelkedő jelentőséggel és előnyökkel jár, például életmód, egészségügy, kultúra stb. (Sánta et al. 2015, Uzzoli 2017).

Az iskolázottság területi egyenlőtlenségeinek kérdésköre

➤ *Hogyan mérhető az iskolázottság?*

- Pl. a 10 évnél idősebb népességből az egyetlen osztályt sem teljesítők aránya;
- A legalább befejezett általános iskolával rendelkezők aránya a 15 évnél idősebb népességből;
- Legalább befejezett középiskolával rendelkezők aránya a 18 év feletti népességből (azon belül az érettségizettek aránya);
- Diplomával rendelkezők aránya a 25 évnél idősebb népességből;
- *Átlagos elvégzett osztályok száma* -> a mérőszámok alapvetően a népszámlálásból származnak.

➤ *Alkalmazott kutatási módszerek*

- Területi egyenlőtlenségi mutatók számítása -> súlyozott Gini együtthatóval a járásokon belül, három népszámláláson alapulva;
- Lokális területi autokorrelációs számítás a 2001-es és 2011-es időszakra vonatkozóan;
- A települési fejlettségi index alapján kialakított településkategóriák iskolázottsági mutatóinak vizsgálata.

Az iskolai végzettség területi különbségeinek alakulása a Hoover-index értékei alapján különböző területi szinteken, 1931–2005

(Százalék)

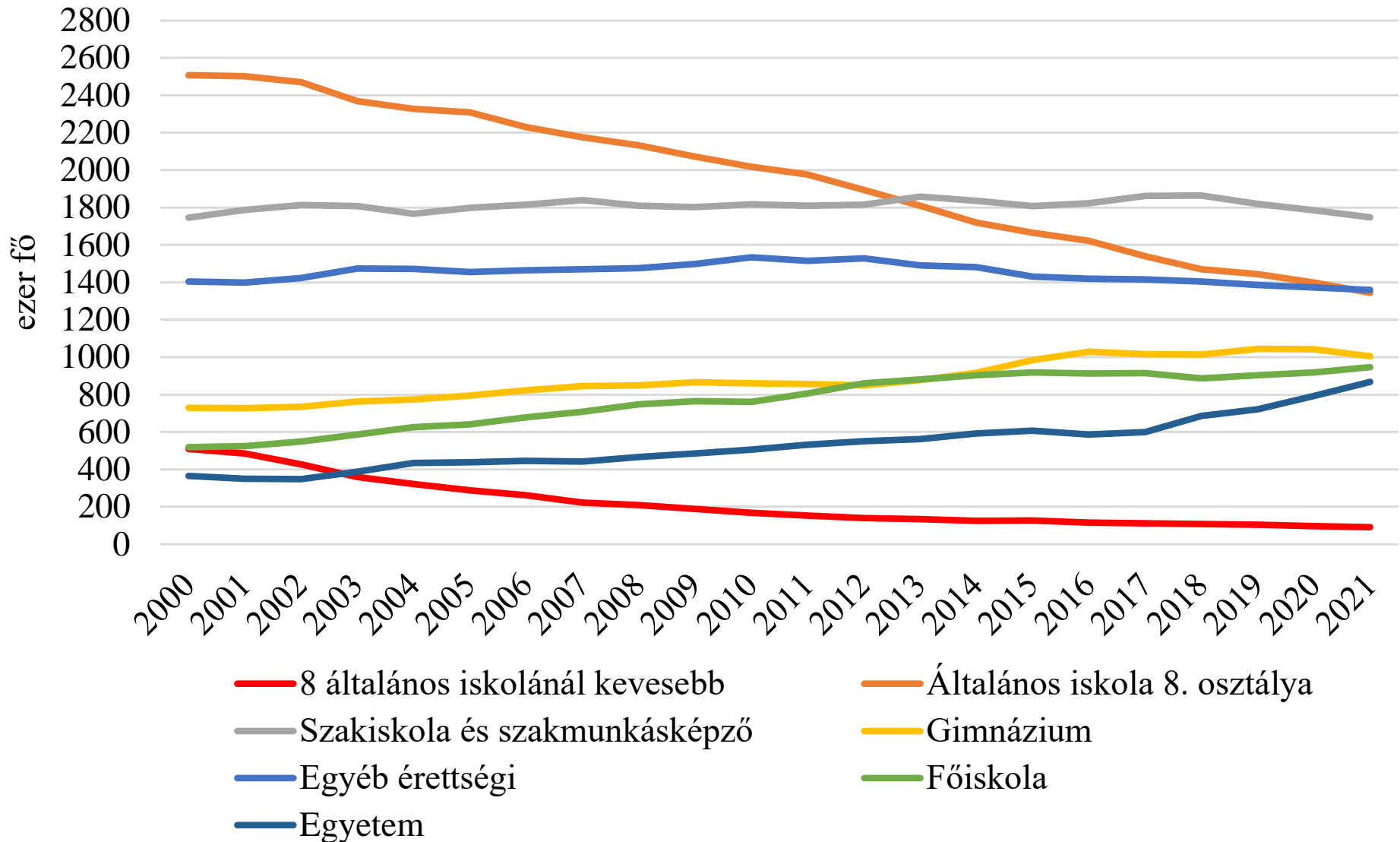
Időpont	Egyenlőtlenségek							
	a 15–X	a 18–X	a 25–X	a 7–X éves	a 15–X	a 18–X	a 25–X	a 7–X éves
	éves népesség és a közülük			népesség	éves népesség és a közülük			népesség
	legalább 8 általánost végzettek	legalább érettségizettek	befejezett felsőfokú végzettségűek	és az általa elvégzett iskolai osztályok számának	legalább 8 általánost végzettek	legalább érettségizettek	befejezett felsőfokú végzettségűek	és az általa elvégzett iskolai osztályok számának
	megoszlása között – ORSZÁG (Budapesttel)				megoszlása között – VIDÉK (Budapest nélkül)			
<i>Megyei szint (20 egység)</i>								
1931. jan. 1.	29,4	30,9	29,9
1941. febr. 1.	29,9	30,9	32,0
1949. jan. 1.	21,6	28,5	31,9
1960. jan. 1.	12,7	24,1	30,7	..	6,3	8,8	10,3	..
1970. jan. 1.	6,9	17,3	24,7	4,0	3,8	6,8	8,0	1,8
1980. jan. 1.	4,0	13,5	21,2	3,0	2,5	4,9	5,8	1,4
1984. okt. 1.	3,4	12,2	18,8	..	2,1	4,6	5,9	..
1990. jan. 1.	2,6	11,2	18,0	2,7	1,6	3,9	4,4	1,0
1996. ápr. 1.	1,9	11,1	17,4	..	1,3	3,7	4,7	..
2001. febr. 1.	1,5	9,9	16,3	2,5	1,2	3,9	5,5	1,2
2005. ápr. 1.	1,2	9,1	16,2	..	1,0	3,8	5,3	..
<i>Kistérségi szint (168-as beosztás)</i>								
1960. jan. 1.	16,1	29,6	35,2	..	11,4	20,9	23,1	..
1970. jan. 1.	9,6	22,9	27,5	5,0	7,3	17,8	19,3	3,5
1980. jan. 1.	6,3	18,9	24,8	4,2	5,5	15,8	19,0	3,2
1990. jan. 1.	4,0	16,2	23,1	3,7	3,6	13,7	18,6	2,8
2001. febr. 1.	2,2	15,0	22,9	3,7	2,0	12,5	19,3	2,8
<i>Települési szint (3048–3135 település)</i>								
1960. jan. 1.	19,2	34,2	39,2	..	16,5	30,9	33,6	..
1970. jan. 1.	11,6	27,8	32,6	5,9	10,4	26,3	29,6	4,5
1980. jan. 1.	8,0	23,6	29,8	5,1	7,9	23,0	28,0	4,3
1990. jan. 1.	5,2	20,4	28,1	4,5	5,2	20,1	27,0	3,9
2001. febr. 1.	2,8	17,9	27,0	4,4	2,8	17,0	25,9	3,8

Az iskolázottság egyenlőtlenségei Magyarországon

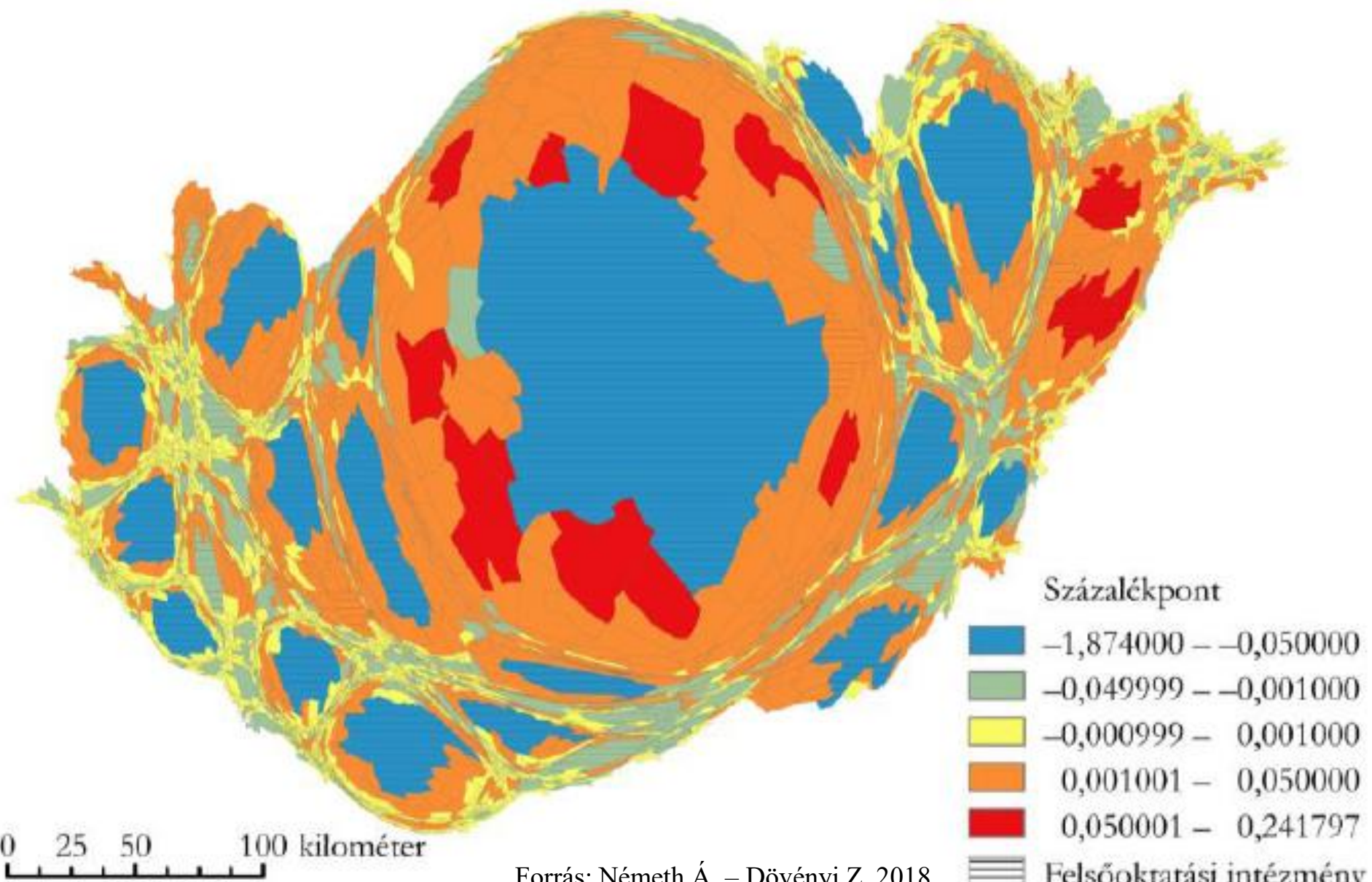
Az egyenlőtlenségi indexek értékei településszintű adatok esetében –
1990, 2001 és 2011-ben

Megnevezés	1990	2001	2011
<i>Súlyozott relatív szórás %</i>			
Nulla általános iskolát végzettek	106,6	138,5	146,1
Nyolc osztályos általános iskolát végzettek	12,0	8,1	3,7
Érettségi végzettségűek	47,7	41,7	33,5
Felsőfokú végzettségűek	72,4	69,0	59,7
<i>Hoover-index</i>			
Nulla általános iskolát végzettek	29,4	32,1	30,1
Nyolc osztályos általános iskolát végzettek	5,1	2,8	1,4
Érettségi végzettségűek	20,4	17,9	14,3
Felsőfokú végzettségűek	28,1	27,1	23,9
<i>Gini-index</i>			
Nulla általános iskolát végzettek	0,40	0,44	0,42
Nyolc osztályos általános iskolát végzettek	0,07	0,04	0,02
Érettségi végzettségűek	0,27	0,24	0,19
Felsőfokú végzettségűek	0,38	0,37	0,33

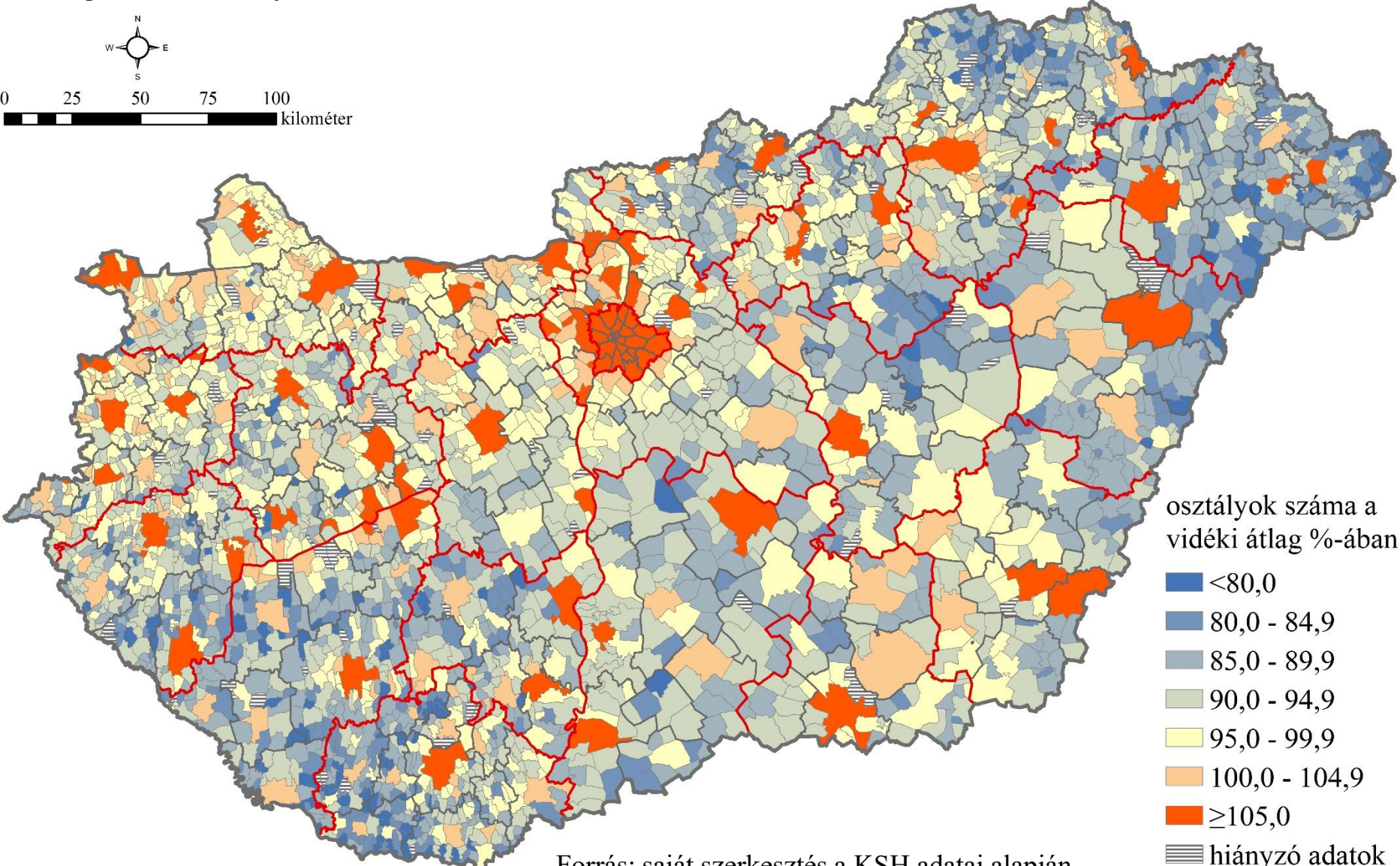
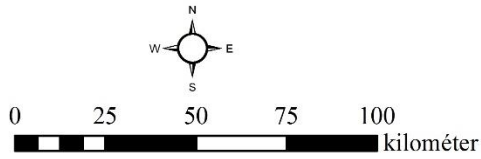
A 15–74 éves népesség száma legmagasabb iskolai végzettség szerint, ezer fő

A diplomások száma alapján számított koncentráció 2001 és 2011 közötti változásának Gastner-Newman-torzítása

Az átlagos elvégzett osztálysám a vidéki átlaghoz viszonyítva 1990-ben

osztályok száma a vidéki átlag %-ában

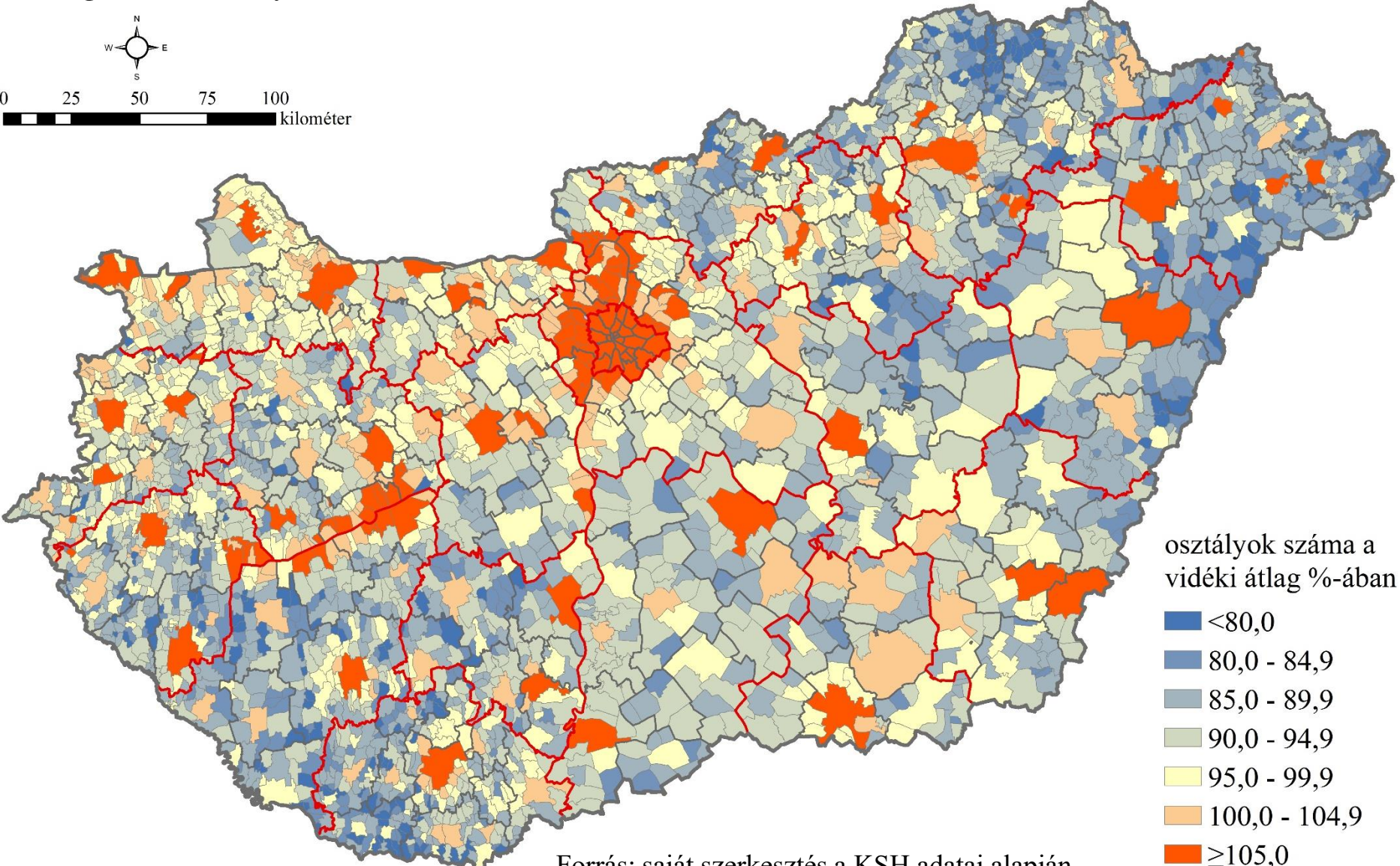
- <80,0
- 80,0 - 84,9
- 85,0 - 89,9
- 90,0 - 94,9
- 95,0 - 99,9
- 100,0 - 104,9
- ≥105,0
- hiányzó adatok

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Az átlagos elvégzett osztályszám a vidéki átlaghoz viszonyítva 2001-ben

0 25 50 75 100 kilométer

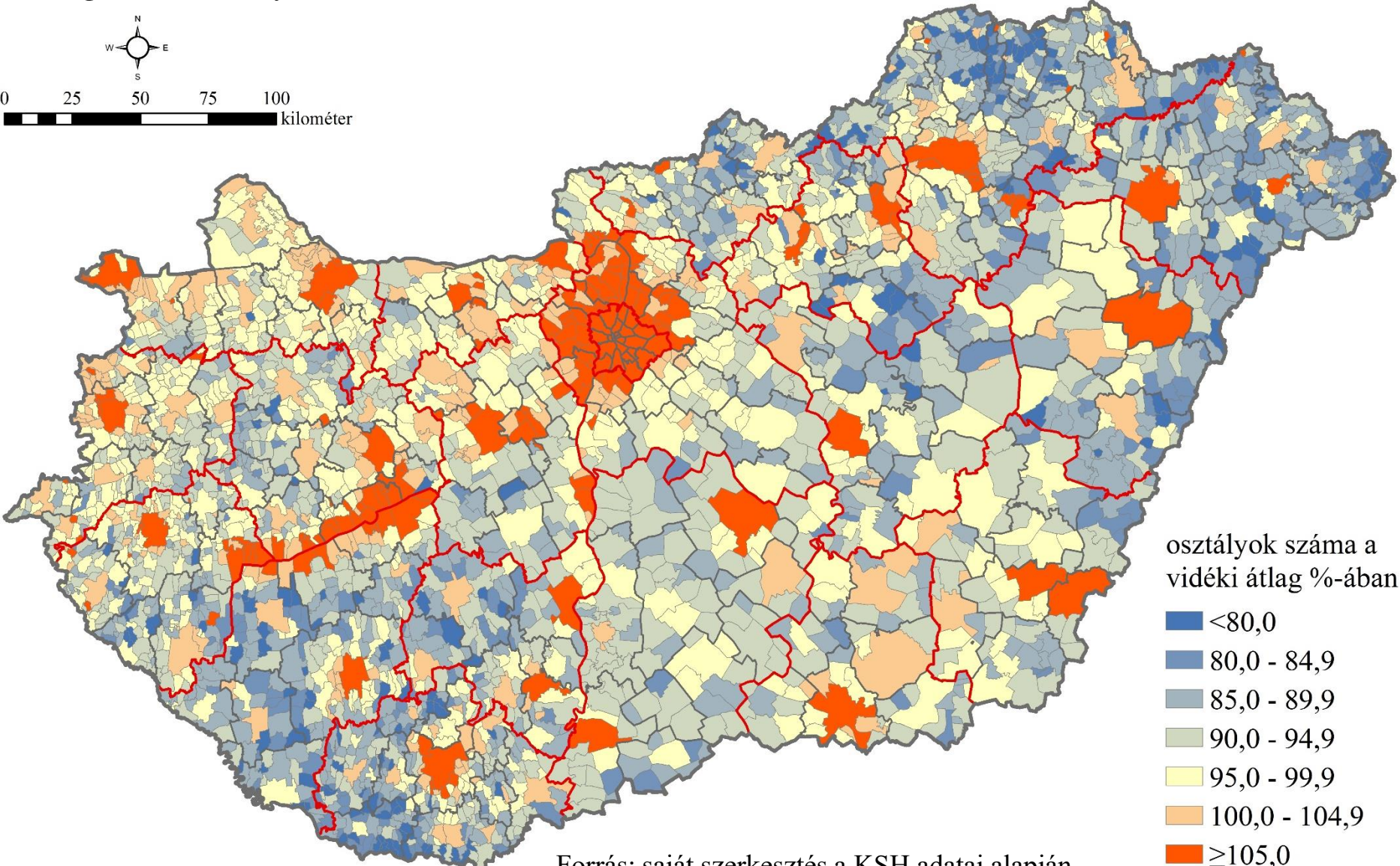
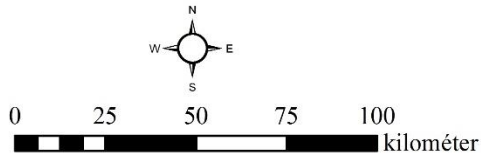

osztályok száma a vidéki átlag %-ában

- <80,0
- 80,0 - 84,9
- 85,0 - 89,9
- 90,0 - 94,9
- 95,0 - 99,9
- 100,0 - 104,9
- ≥105,0

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Az átlagos elvégzett osztályszám a vidéki átlaghoz viszonyítva 2011-ben

osztályok száma a vidéki átlag %-ában

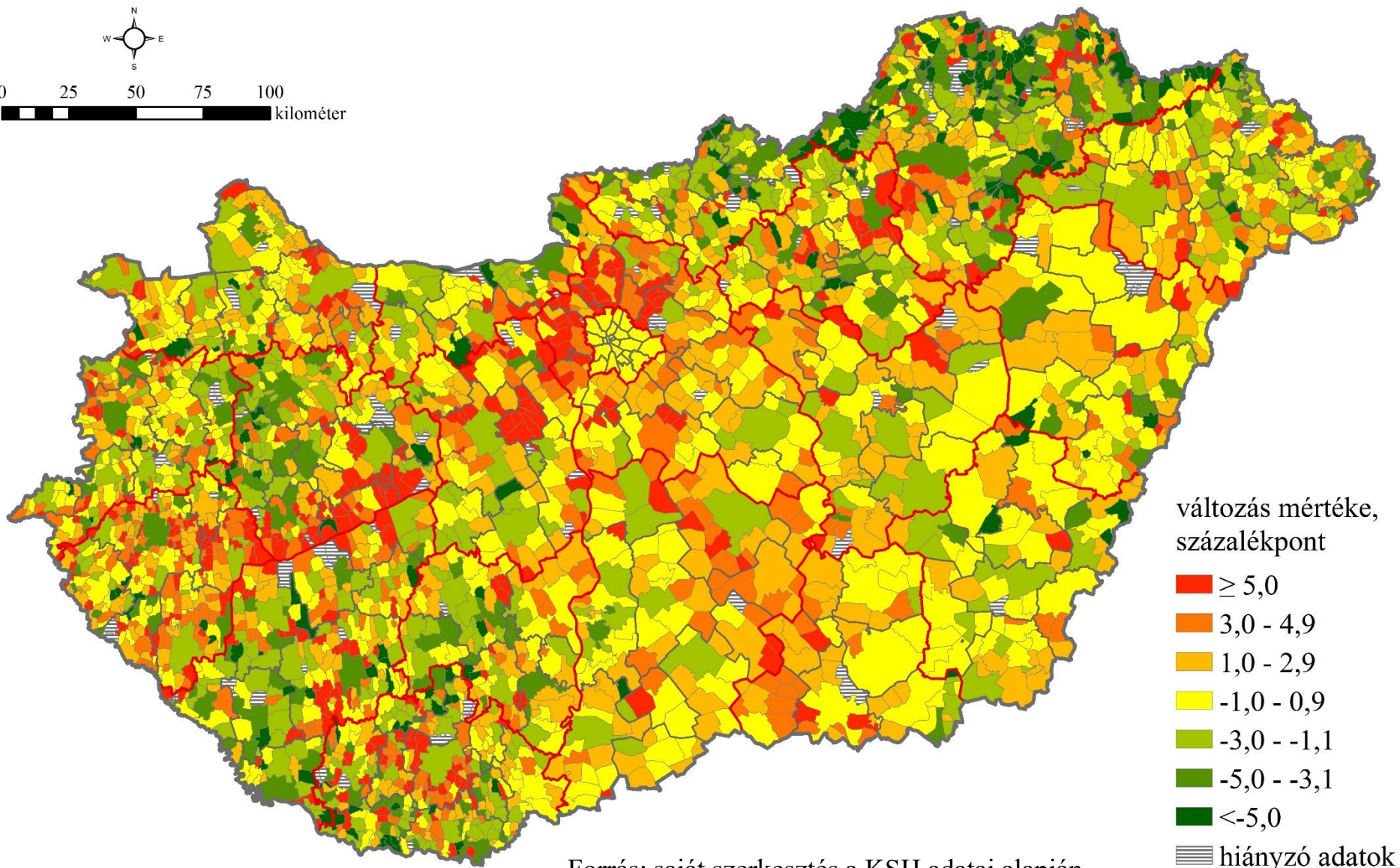
- <80,0
- 80,0 - 84,9
- 85,0 - 89,9
- 90,0 - 94,9
- 95,0 - 99,9
- 100,0 - 104,9
- ≥105,0

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Az átlagos elvégzett osztályszám változása 1990 és 2011 között a vidéki átlaghoz viszonyítva, százalékpont

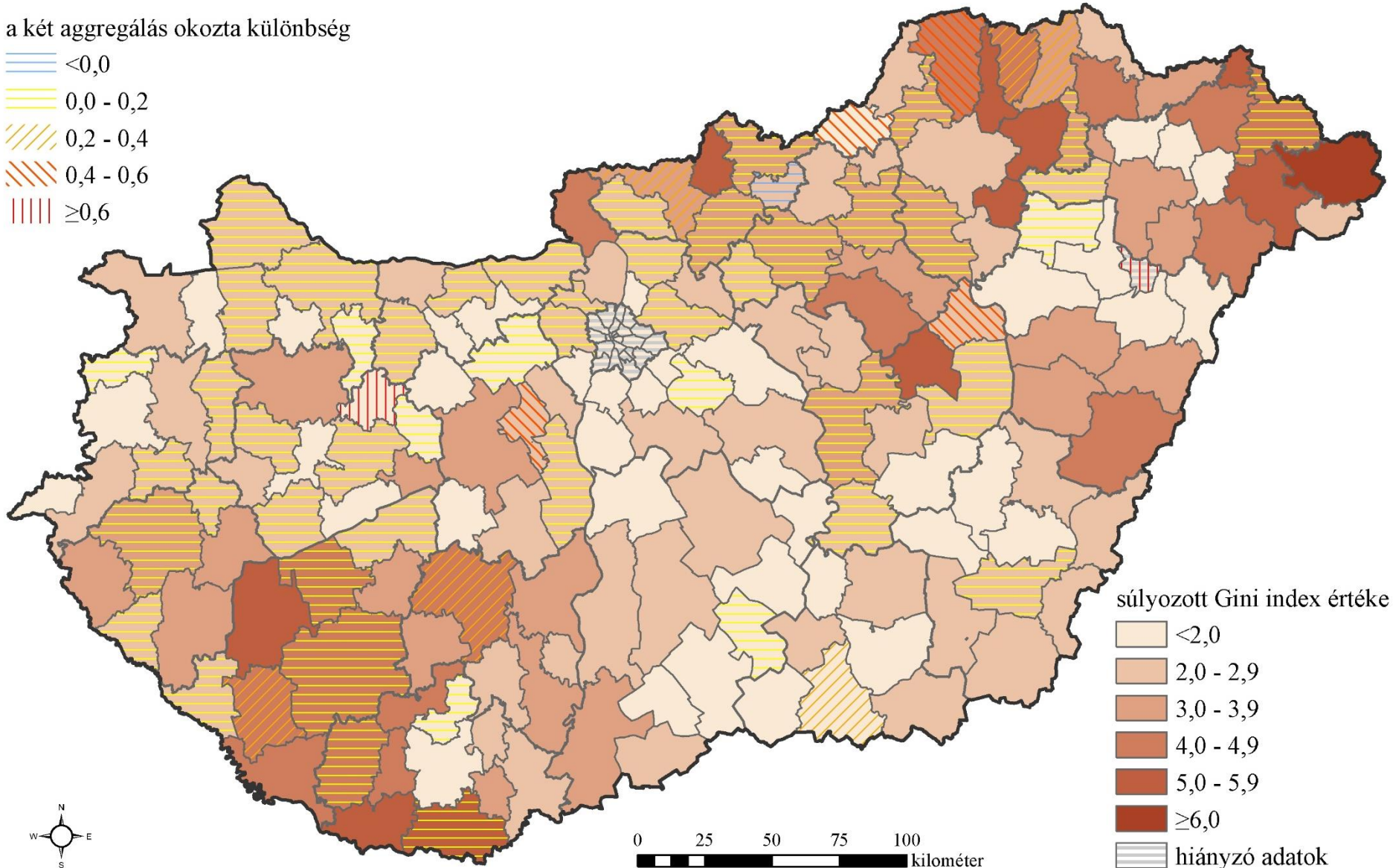
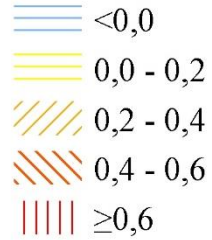
0 25 50 75 100
kilométer

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Az átlagos elvégzett osztályszám járásonkénti egyenlőtlenségei súlyozott Gini-együttható számításával 2011-ben (1990-es települési szerkezetben), %

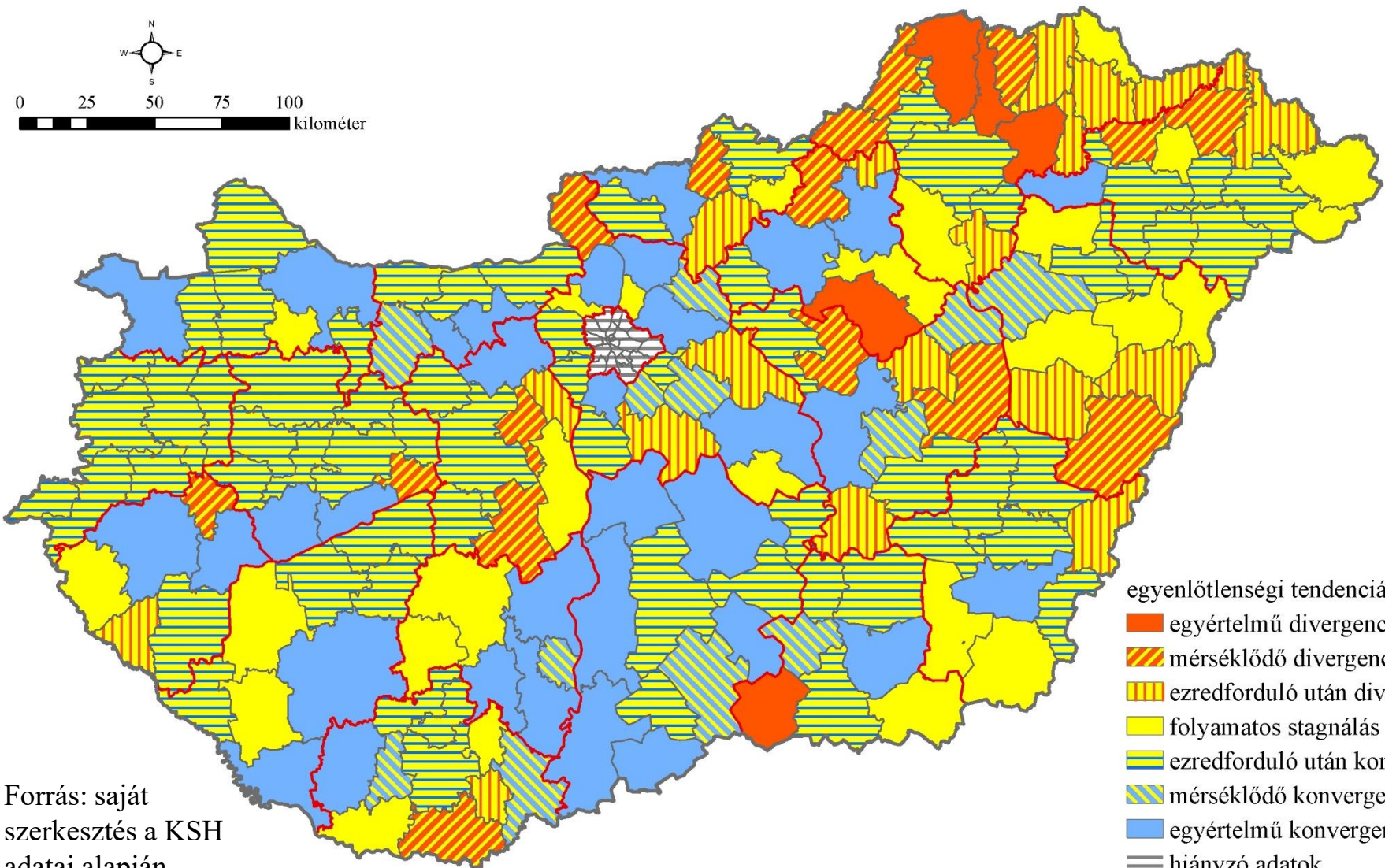
a két aggregálás okozta különbség

Az átlagos elvégzett osztályszám járásonkénti egyenlőtlenségeinek tendenciái a rendszerváltás után

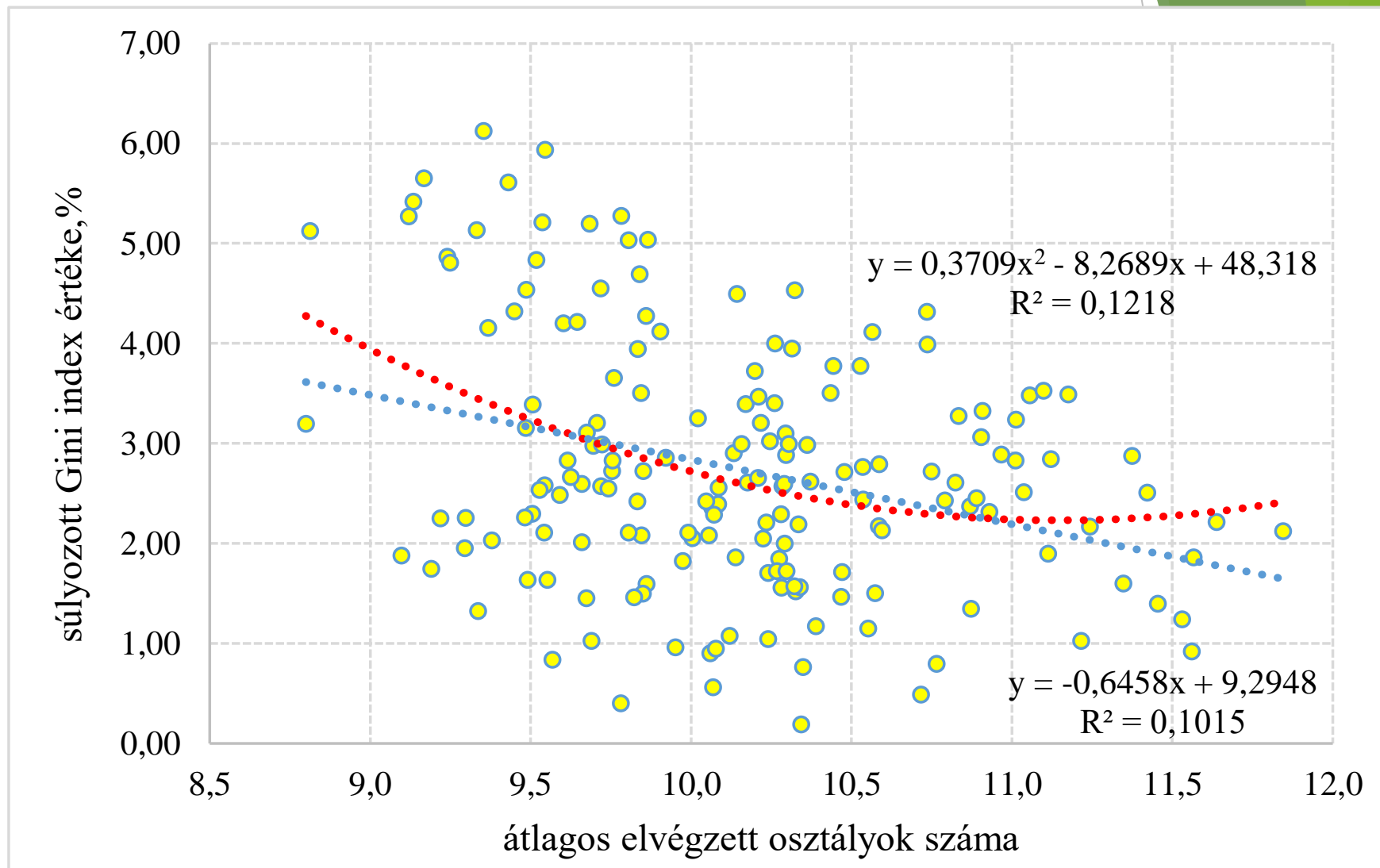
0 25 50 75 100
kilométer

- egyenlőtlenségi tendenciák
- egyértelmű divergencia
 - mérséklődő divergencia
 - ezredforduló után divergencia
 - folyamatos stagnálás
 - ezredforduló után konvergencia
 - mérséklődő konvergencia
 - egyértelmű konvergencia
 - hiányzó adatok

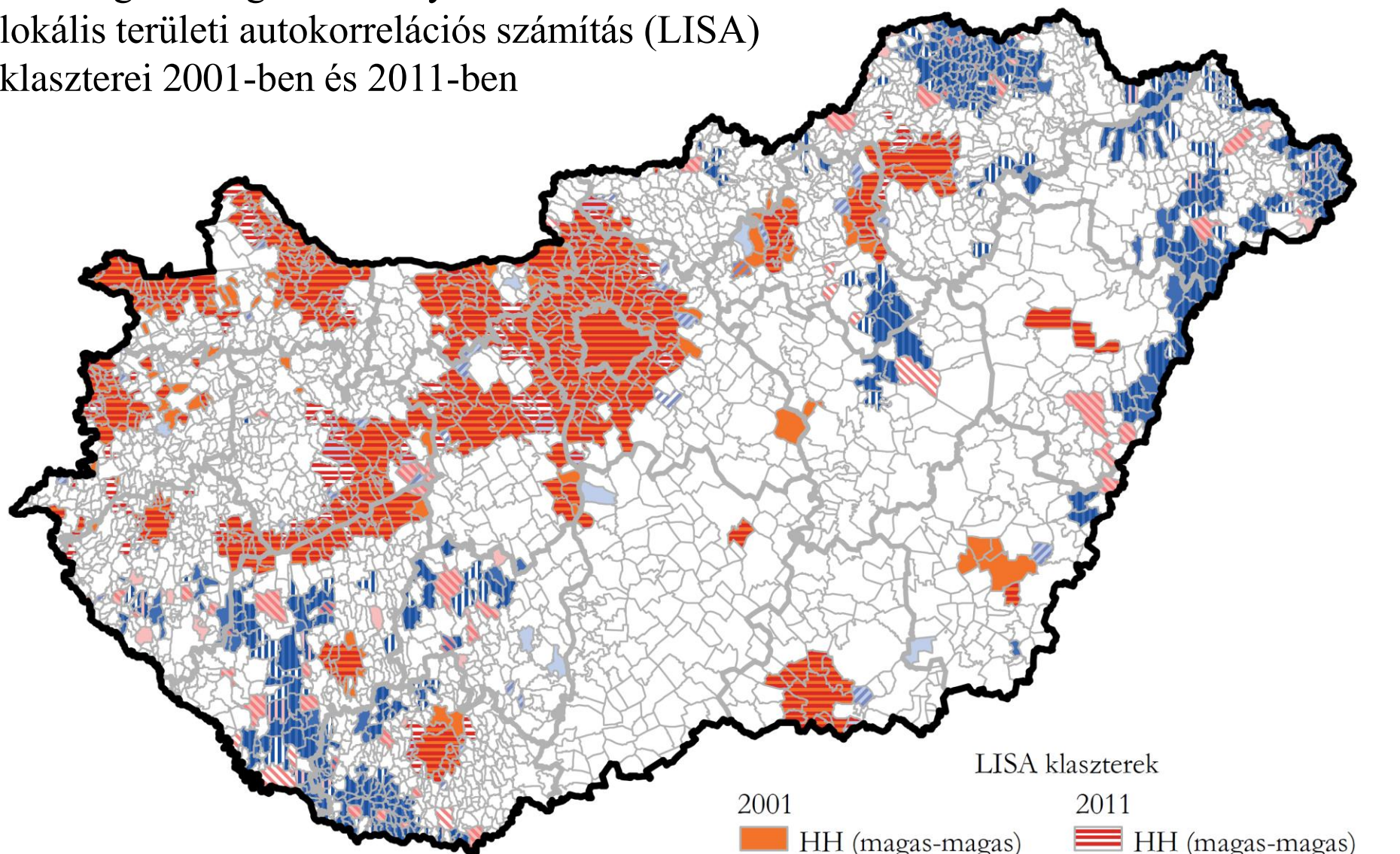
Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Az átlagos elvégzett osztályszám járási átlagértékeinek és járásonkénti egyenlőtlenségeinek összefüggése 2011-ben
(2011-es településszerkezetben a Budapesti, a Hajdúböszörményi és a Tiszaújvárosi járás nélkül)

Forrás: a szerzők számítása a KSH népszámlálási adatai alapján

Az átlagos elvégzett osztályszámra készített lokális területi autokorrelációs számítás (LISA) klaszterei 2001-ben és 2011-ben

LISA klaszterek

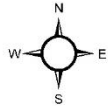
2001

- HH (magas-magas)
- LL (alacsony-alacsony)
- LH (alacsony-magas)
- HL (magas-alacsony)
- Nem szignifikáns

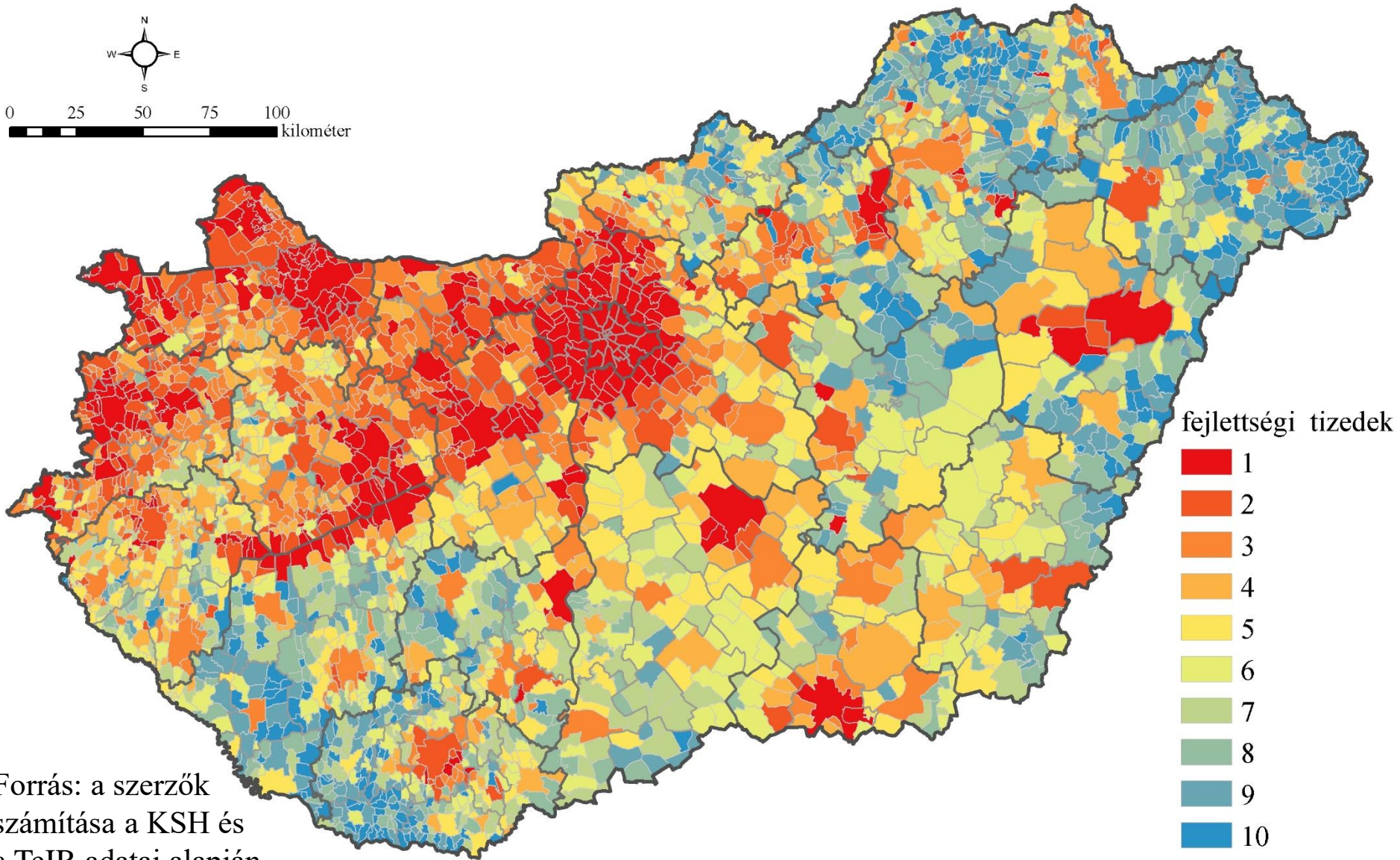
2011

- HH (magas-magas)
- LL (alacsony-alacsony)
- LH (alacsony-magas)
- HL (magas-alacsony)

A területi fejlettségi index (TFI) számításának eredményei tizedekbe rendezve, 2016

0 25 50 75 100
kilométer

Forrás: a szerzők számítása a KSH és a TeIR adatai alapján

A 7 éves és idősebb népesség iskolázottsági mutatói az országos átlaghoz képest fejlettségi tizedek szerint

Mutató	Év	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
0 osztályt végzettek aránya	1990	74,9	84,4	85,6	102,8	112,2	120,9	133,8	153,5	185,2	263,5
	2001	81,9	85,0	88,2	98,9	103,6	115,0	123,8	142,9	173,2	244,3
	2011	79,8	85,4	91,1	100,3	113,0	114,9	127,0	150,6	168,7	242,5
Érettségizettek aránya	1990	130,2	107,8	99,5	78,7	72,1	64,6	58,6	58,5	45,3	41,2
	2001	126,4	105,5	101,1	83,8	77,1	70,5	64,8	62,8	49,6	42,7
	2011	119,3	106,0	101,1	89,6	82,3	77,2	71,0	68,7	56,3	45,1
Diplomások aránya	1990	152,3	99,6	86,6	62,1	53,3	44,7	40,2	41,3	30,6	28,9
	2001	155,2	99,8	84,8	60,4	51,7	43,9	38,9	37,5	28,0	25,2
	2011	150,1	97,5	83,5	63,7	54,0	46,8	42,2	39,8	29,7	24,2
Átlagos elvégzett osztályszám	1990	108,9	102,4	98,4	93,1	92,8	90,5	88,2	88,2	86,1	79,9
	2001	108,8	101,9	99,3	94,7	92,4	91,0	88,9	87,5	84,3	80,0
	2011	108,4	101,3	98,8	95,1	92,5	91,2	89,1	87,7	83,9	78,8

Forrás: a szerzők számítása a KSH adatai alapján

Konklúziók

- Az iskolázottsági mutatók az egyenlőtlenségek mérséklődését jelzik a rendszerváltás utáni időszakban – de jelentős térbeli koncentráció jelentkezik a nagyvárosi agglomerációkba;
- Emellett sajátos egyenlőtlenségi pályákat generáltak az iskolázottság alsóbb térségi (vizsgálatunkban járason belüli) viszonyaiban;
- Az iskolázottság hazai területi egyenlőtlenségeivel kapcsolatban feltételezhető a Williamson-hipotézis érvényesülése;
- A határ menti és az ország belső periferiáján elhelyezkedő elmaradott térségekben, illetve a főváros tágabb környezetében divergencia jellemző;
- Ez a magasabb iskolázottsági szinten az országon belüli polarizálódás folyamatát jelzi: a kiegyenlítődési trend csak az alap- és középfokú végzettségnél egyértelmű, azokon a szinteken, amelyek munkaerőpiaci elismertsége egyre kisebb;
- A legelmaradottabb térségkategóriákban az iskolázottsági mutatók az ezredfordulót követően leszakadását jeleznek.

Köszönjük a figyelmet!

Felhasznált irodalom:

- CASTELLÓ, A.–DOMÉNECH, R. (2002): Human capital inequality and economic growth: some new evidence *The Economic Journal* 112 (478): 187–200.
- KISS J. P. – TAGAI G. – TELBISZ E. (2008): A szürkeállomány területi különbségei – katedrán innen és túl. *Területi Statisztika* 48 (3): 315–334.
- KRUEGER, A.–LINDAHL M. (2001): Education for growth: why and for whom? *Journal of Economic Literature* 39 (4): 1101–1036.
- NÉMETH Á. – DÖVÉNYI Z. (2018): „Kiművelt emberfők” a térben – A diplomások területi eloszlása valóban a kiegyenlítődés irányába mutat? *Területi Statisztika* 58 (2): 129–150.
- NEMES NAGY, J.–NÉMETH, N. (2005): Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői In: FAZEKAS, K. (szerk.) (2005): A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon pp. 75–137., MTA KTI., Budapest.
- PÉNZES J. – KISS J. P. – DEÁK A. – APÁTI N. (2018): Térségi sokszínűség és stabilitás: az iskolázottság települési szintű egyenlőtlenségeinek változása Magyarországon 1990–2011 között. *Területi Statisztika* 58 (6): 447–461.
- SÁNTA É. – SZAKÁLNÉ KANÓ I. – LENGYEL I. (2015): Csökkennek az iskolázottság területi egyenlőtlenségei? A felsőfokú végzettségűek területi eloszlása a népszámlálások adatai alapján, 1990–2011. *Területi Statisztika* 55 (6): 541–555.
- SAHLBERG, P. (2006): Education reform for raising economic competitiveness *Journal of Educational Change* 7 (4): 259–287.
- TEPERICS K. – SZILÁGYINÉ CZIMRE K. – MÁRTON S. (2016): A tanuló városok és régiók területi megjelenése és társadalmi-gazdasági mutatókkal való kapcsolata Magyarországon. *Educatio* 25 (2): 245–259.
- UZZOLI, A. (2017): Health inequalities regarding territorial differences in Hungary by discussing life expectancy *Regional Statistics* 6 (1): 139–163.